

Др Слободан Бјелица

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Нови Сад, др Зорана Ђинђића 2

Српски добровољци између руске револуције и контрареволуције

Сажетак: Добровољачки покрет се међу Србима јавио од самог почетка Првог светског рата. Између осталог, био је изражен на Источном фронту, где су се аустроугарски војници српске и других словенских националности радо предавали Руској војсци. Временом, они су изражавали жељу да наставе борбу али у редовима српске војске, иако је то могло довести у питање статус њихових породица па и њих самих, као дезертера. Суочена са губицима у људству, српска влада их је радо прихватила и у сврху њиховог организовања послала више официра у Русију. Током 1916. године формиран је прво Српски добровољачки одред, па је он прерастао у Добровољачку дивизију, а када је формирана још једна, оне су заједно чиниле Српски добровољачки корпус. Те трупе су се сјајно истакле у ратовању на Добруци, али су ту претрпеле велике губитке и биле принуђене на повлачење. То је довело до знатног слабљења морала добровољаца и у таквом стању их је затекла прво Фебруарска, а потом и Октобарска револуција. Револуционарна и антиратна пропагандна знатно је проредила добровољачке редове, те је српска Врховна команда реаговала хитном евакуацијом добровољаца на Солунски фронт. Међутим, они добровољци који нису стигли да се евакуишу, уз оне који су као „дисиденти“ напустили редове Корпуса, нашли су се у вртлогу грађанског рата „црвених“ и „белих“, односно руске револуције и контрареволуције. Такође, преко добровољаца су се преламале супротности српске владе и Југословенског одбора око концепције очекиваног југословенског уједињења, а потом и новостворене југословенске краљевине и њених моћних савезника. Иако је већина српских и југословенских добровољаца била незаинтересована за руски унутрашњи сукоб, један број се прикључио бољшевичким јединицама. Многи српски добровољци изградили су лепе официрске каријере у јединицама Црвене армије, нпр. Дундић, Агатоновић, Срдић. Ветерани Црвене армије су по повратку у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца постајали расадници комунистичких идеја. Са друге стране, мањи број српских добровољаца борио се на страни белогардејаца и Антантине интервенционистичке војске и у Отаџбину се вратио тек по завршетку грађанског рата у Русији.

Кључне речи: добровољци, Југославија, Русија, Срби

Суочена са великим губицима у живој сили са једне стране, а са друге са одушевљењем за националну ствар међу аустроугарским војницима - Србима, које су они исказивали масовно се предајући руској војсци на Источном фронту, српска влада је крајем 1914. године приступила организовању превоза оних заробљеника који су сами изразили жељу да се боре у редовима српске војске. Из више разлога, овај процес је спровођен веома опрезно: опасност за одмазду над породицама добровољаца,

могућност да Србија и Русија буду оптужене за кршење ратних конвенција, страх од јачања „Црне руке“... Ипак, током 1915. године, емисари српске владе прикупили су и Дунавом транспортовали преко 3.500 добровољаца из Русије. Напад Бугарске на Србију, у октобру 1915. године, пресекао је ову комуникацију а широм Русије остало је више хиљада заробљеника спремних да притекну у помоћ српској војсци.

У таквим условима, уз благослов и материјалну подршку самог цара Николаја, српска влада и врховна команда приступиле су формирању добровољачких јединица на територији Русије. Фебруара 1916. године у Одеси је формиран Први пук Српског добровољачког одреда, а током марта и Други и Трећи, да би у априлу био формиран и Четврти пук. Ове формације бројале су око 10 хиљада бивших заробљеника, махом Срба, којима су командовали углавном официри приспели са Крфа, укључујући и команданта Одреда – пуковником Стеваном Хаџићем. Српско посланство у Петрограду, на челу са Мирославом Спалајковићем, активно је наставило да потпомаже процес скупљања добровољаца, у циљу даљег омасовљења преименоване Српске добровољачке дивизије. Маја 1916. године, када је српске добровољце обишао Никола Пашић, а потом и генерал Брусилов и цар Николај, већ их је било око 13 хиљада. Уочи поласка на фронт, Одред је бројао преко 16 хиљада добровољаца – највише Срба и знатно мање Хрвата, Словенаца, Чеха и осталих Словена.

Након кратке обуке и материјалног опремања, Српски добровољачки одред је, септембра 1916. године, доживео „ватрено крштење“ у Добруци, где је послат као испомоћ руским и румунским јединицама које су ратовале против Бугара и Турака. Читав септембар и октобар Прва српска добровољачка дивизија храбро се борила и представљала најјачу карику фронта у Добруци, што јој је донело огромне губитке – преко половине војника било је избачено из строја у двомесечним операцијама. Међутим, због слабог држања румунских јединица, фронт је био пробијен па је и Прва српска добровољачка дивизија била принуђена да се, почетком новембра, повуче на леву обалу Дунава а потом и дубоко у територију Русије.

Док су трајале борбе у Добруци, текао је процес формирања Друге српске добровољачке дивизије у Одеси, која је са Првом чинила Српски добровољачки корпус, на челу са генералом Михајлом Живковићем. Међутим, како није било довољно пријављених добровољаца, приступило се мобилизацији ратних заробљеника, који су јој се врло нерадо одазивали (посебно Хрвати). Стога ни морал ових „добровољаца“ није био на нарочитој висини, а одушевљење за рат је спласло и у Првој дивизији – свакако под утицајем губитака и неуспеха у Добруци. Ситуацију је додатно отежала смена једног броја официра у Корпусу, која је извршена у склопу обрачуна са организацијом „Уједињење или смрт!“. У таквом стању 30 хиљада српских добровољаца дочекало је фебруарску револуцију у Русији 1917. године.

Револуција је изазвала велике преломе у читавом руском друштву, укључујући и војску, па се неминовно прелила и у српске јединице. Дошло је до тзв. „дисидентског покрета“, тј. напуштања Српског добровољачког корпуса. И међу преосталим добровољцима попустила је дисциплина, а по угледу на руске јединице, и у српским се формирају војнички совјети. Све више су биле изражене супротности између српских и несрпских добровољаца, посебно у официрском кадру. Да би се окончале националне међусобице, априла 1917. године Српски добровољачки корпус је преименован у Добровољачки корпус Срба, Хрвата и Словенаца. Маја месеца команда Корпуса је дозволила напуштање јединица онима који су то желели, па се број добровољаца преполовио. Суочена са оваквим осипањем, и могућим поновним ангажовањем на

фронту у Добруци, команда Корпуса је затражила хитно пребацивање на Солунски фронт.¹

По добијању дозволе од руских власти, крајем августа и почетком септембра 1917. године, почео је покрет добровољачких јединица према Архангелску, одакле је вршена евакуација морским путем. На овом путу један број добровољаца затекла је Октобарска револуција и грађански рат који је уследио, те су се српски добровољци нашли у процепу између револуције и контрареволуције. Покушавајући да стигну до Солуна и да избегну опредељивање између две зарађене стране, они су прошли дуг и трновит пут, учествујући и сами у светскоисторијским догађајима који су били на сцени од Балтика до Сибира. Вољно или невољно, понекад су били у прилици и да гину у сукобу „црвених“ и „белих“. Сличну судбину имали су и многи од преко 200 хиљада Срба и других Јужних Словена, заробљених у аустроугарској униформи. У нашој и руској историографској литератури остали су забележени такви примери.

Тако је, још маја 1917. године, у околини Кијева од добровољаца – „дисидената“ организован Југословенски револуционарни батаљон, јачине 600 војника. На његовом челу је, у току јесени, дошао црнорукац пуковник Војислав Гојковић. Батаљон је у то време вршио задатке обезбеђења јавних зграда у Кијеву и био је изложен јакој болшевичкој пропаганди. Међутим, пуковник Гојковић је успео да спута проболшевичку струју у батаљону, предвођену Николом Груловићем. Почетком 1918. године, пред немачком офанзивом, батаљон је евакуисан у Самару на Волги. Тамо је такође вршио стражарску службу, сада под именом Српска стражарска јединица, а у њој је поред Срба, било и Чеха, Словака и Руса. Војници ове јединице нису били расположени да учествују у грађанском рату, што се не би могло рећи за још један одред који се у то време налазио у Самари. Ту је у мају пристигао, директно са фронта, стотињак Срба под командом потпоручника Владимира Радака, са циљем да од њих и просовјетски настројених припадника Гојковићевог одреда формира једну јачу јединицу. У пролеће 1918. године у Самару су пристигле још неке српске јединице – одред Николе Радаковића од седам стотина људи, који је учествовао у борбама против Немаца. Са линије ватре је у Самару, у исто време, стигло и пет стотина бораца из одреда Николе Чопа.

У борбама Црвене армије у Украјини против Немаца учествовао је и један мањи одред под командом Николе Груловића. Много значајнију улогу у рату против Немаца одиграо је Први српски совјетски револуционарни одред, састављен крајем 1917. године у Јекатеринославу од хиљаду Срба, Хрвата, Чеха, Словака и Мађара. На његовом челу се налазио Данило Срдић, који је то место препустио Светиславу Димитријевићу, по уједињењу са његовим одредом насталим у Ростову. И Груловићева и Димитријевићева јединица – Српски револуционарни батаљон и Српско-совјетски батаљон, окупиле су се у лето 1918. године у Царицину, одакле су полазиле у борбу са контрареволуционарима у Поволжју. Спајањем ове две јединице, септембра 1918. године, настао је Први југословенски комунистички пук интернационалне војске, на челу са Савом Лазићем, а потом Данилом Срдићем. Широм Русије дејствовале су, на страни „црвених“, мање јединице које су имале префикс „српски“ (Москва, Астрахан...), а још више Срба је учествовало у борбама унутар различитих црвеноармијских формација. Међу њима је најславније име Алексе Дундића, српског добровољца, који је до своје погибије 1920. године важио за једног од најспособнијих

¹ Милан Мицић, *Српско добровољачко питање у Великом рату (1914-1918)*, Ново Милошево – Београд, 1914, 75-145.

коњичких официра у Буђонијевој армији. Коњичким бригадама Црвене армије су у грађанском рату командовали Боривоје Агатоновић и Алекса Дундић, такође српски добровољци.²

У мањој мери, али не ни сасвим безначајно, српски добровољци су се борили и на страни руских белогардејаца. У лето 1918. године, Самара је заузета од стране Чехословачког корпуса и у њој је ликвидирана совјетска власт. У заузимању Самаре учествовао је и одред Жарка Магарашевића, који је претходно служио бољшевицима. По заузимању Самаре, мањи број тамо присутних Срба се прикључио Чехословачком корпусу (у оквиру Југословенског батаљона), док је већина одбила да то учини. Три стотине Срба се у другој половини 1918. године налазило у саставу Првог југословенског пука „Матија Губец“ у Томску, састављеног од 2 хиљаде бивших ратних заробљеника под командом мајора Луке Сертића. Мали одзив Срба у ове јединице са југословенским предзнаком вероватно је долазио отуда што су српски дипломатски представници нерадо гледали на ову акцију, коју су водили углавном Хрвати и Словенци.

Но Срби су били основна снага једне друге јединице. Неевакуисани остатак Добровољачког корпуса, његов Допунски батаљон, револуција је затекла у Одеси, под командом црнорукца Александра Срба. Пуковник Срб је своје војнике упућивао да обезбеђују имућне одеске грађане, од чега је и сам имао материјалне користи. За то је имао благослов руских власти, а од бољшевичког преузимања Одесе почетком 1918. године, и од њих. Међутим, Срб је у марту одбио наређење да свој батаљон изведе на фронт пред наступајуће Немце, планирајући да своје војнике повуче на Кавказ, где су се налазиле снаге „белих“ и изасланици Антанте (са којима је такође био у дослуху). Међутим, крајем априла, Срб је био ликвидиран од стране неколицине својих војника, које су потом бољшевици стрељали. Команду над батаљоном преузео је мајор Матија Благотић.

Под командом Благотића, овај батаљон се придружио контрареволуционарним снагама и у августу 1918. године храбро борио код Казана, раме уз раме са Чехословацима. Том приликом мајор Благотић је погинуо, а батаљон је отишао у Самару, где му се придружила још једна српска чета. Под окриљем српских дипломатских представника, деловала је и једна чета у Чељабинску. Намера српских дипломата и официра била је да ове јединице буду зачетак једне снажније војске у Сибиру, која би била попуњавана из редова ратних заробљеника. Идеји о снажнијем српском учешћу у „сређивању прилика у Русији“ био је склон и сам регент Александар. Наиме, у Београд је стигла информација да се од Урала до Владивостока 15 хиљада „Србо-Хрвата“ већ бори у различитим формацијама под командом адмирала Колчака, са чијом владом је Краљевина СХС успоставила дипломатске односе.

За почетак, од од 5 хиљада војника у Самари и Чељабинску формиран је пук који је понео име покојног мајора Благотића, и који је фебруара 1919. године положио заклетву краљу Петру, те постао део регуларне војске Краљевине СХС. У Владивостоку је постојао српски одред од 200 људи, под командом капетана Маринковића. Српским одредом од 270 људи у Тјумену командовао је „дисидент“ наредник Перко. Капетан Ђурђилов командовао је српским одредом у Омску (260 војника), а наредник Магарашевић српско-чешким ескадроном у Бугуљми од 200 војника. Пругу од Тројицка до Оренбурга чувало је 100 Срба под командом

²² Никола Б. Поповић, *Срби у грађанском рату у Русији 1918-1921*, Београд, 2005, 40-64; 151-162.

„прапоршчика“ Мандића, а манџурску пругу чувао је одред од 300 Срба. Поручник Милошевић је водио ескадрон од 150 коњаника у оквиру козачких јединица атамана Аненкова, док се под атаманом Семјонова борио Српски коњички дивизион под командом потпуковника Драговића. Педесет Срба је било и у одреду атамана Калмикова, а српски војници под руском командом су вршили полицијску службу у Омску и Владивостоку.

Међутим, већина припадника па и старешина ових јединица више је била заинтересована за повратак у отаџбину него за борбу, на чему су инсистирали Колчак и представници Антанте. Јул 1919. године донео је велику офанзиву Црвене армије на Уралском фронту, којој се код Чељабинска супротставио пук „мајора Благогића“, под командом капетана Павковића. Пук је имао значајне губитке те се, уз дозволу Колчака, повукао далеко од фронта, у Краснојарск. У његов састав ушле су још неке мање јединице те је пук „мајора Благогића“ представљао једину регуларну јединицу југословенске државе у Сибиру. Иако повучен из борбе и задужен само стражарским дужностима, губици у борбама, нередовно снабдевање и бољшевичка пропаганда довели су до масовног дезертирања и свела га, у јесен 1919. године, на тек нешто више од хиљаду војника. Остали одреди (Жарка Магарашевића, војводе Владе „Воскара“ итд.) били су врло недисциплиновани и потпуно ван контроле посланства Краљевине СХС.

Након заузимања Омска и Томска, заробљавања и стрељања адмирала Колчака, јануара 1920. године, јасно је било да ће Црвена армија однети победу у Сибиру. На правцу наступања црвеноармејаца нашла су се оба југословенска пука – „Мајор Благогић“ и „Матија Губец“. Заробљено је око две трећине војника пука „Мајора Благогића“, док се једна трећина припадника пука „Матија Губец“ придружила бољшевицима. Остатак се, уз припаднике неколико мањих одреда, бројне бивше заробљенике и избеглице, нашао на руском Далеком истоку, а неки и у Кини. За њихову евакуацију била је задужена војна мисија и посланство Краљевине СХС у Владивостоку. До августа 1920. године, када су ови органи престали са радом, из Владивостока је евакуисано преко хиљаду поданика Краљевине СХС.

На сасвим другом крају света, на северозападу Русије, око Мурманска, од маја 1919. године налазио се Допунски батаљон потпуковника Маринковића. Он је тамо доспео из Самаре, уз одобрење и логистичку помоћ бољшевичке власти, како би отуда био евакуисан у Солун. Међутим, команда интервенционистичких снага у Мурманску није дозволила моменталну евакуацију, него је српским добровољцима наложила да учествују у борби против Црвене армије. После шест месеци мањих окршаја, Допунском батаљону је дозвољено да новембра 1919. године отплови за Француску, а одатле за Дубровник. Тако су српски добровољци своје војевање завршили пуних годину дана након завршетка Првог светског рата (односно скоро две, у случају оних из Сибира).³

Дугогодишња одисеја српских добровољаца по пространој руској царевини дубоко се урезала у свест свим њеним учесницима. По повратку у отаџбину радо су своје успомене бележили у форми различитих аутобиографских списа, од којих су многи остали у њиховим породичним заоставштинама, а многа су и објављена као штампане публикације, или чешће на страницама међуратних новина. Све оне представљају значајан извор за историју српског добровољаштва, као једног феномена

³ Н.Б.Поповић, наведено дело, 83-150.

дугог трајања. Овом приликом представљамо један непотписан запис, објављен у новосадском листу *Видовдан* 1922. године, под насловом „Југослов. добровољци могли су спасити цара Николаја“:

„После великих страдања и патња, нарочито у Албанији, још преморена од огромних напора и тешких и крвавих борби, 72 наша официра, са нешто подофицира и редова, на челу са пуковником Стеваном Хацићем, добило је наређење да отиде у Русију, где су се, иницијативом Цара Николаја, изгледа, почели формирати добровољачки одреди из аустро-угарских заробљеника Југословена (касније и Чехословака). 1916, априла, кренули су наши храбри официри са Крфа за Русију. До Вел. Британије, преко Италије и Француске, путовали су у униформи, а преко Норвешке, Шведске, до Финске, са лажним пасошем. У Петрограду им је приређен веома срдачан дочек и, после кратког боравка, настављен је пут за Одесу. Пошто је, одмах после тога, охрабрена успесима офанзиве генерала Брусилова, и Румунија загазила на страни савезника у рат, формирање југословенских одреда се наставило са појачаном снагом.

Већ августа месеца је била формирана 1. Југословенска добровољачка дивизија. Командант дивизије био је пуковник Стеван Хацић, који је, као што је познато, после Ослобођења, постао ђенерал и био министар војни (сада је први ађутант краљев). Команданти бригада су били: 1. Бригаде пуковник Живан Митровић, а 2. Бригаде пуковник Ђура Јосиповић (сада први ађутант краљице).

Команданти пукова су били: 1. Пука потпуковник Стојан Поповић (сада управник шећерне фабрике у Вел. Бечкерек); 2. Пука потпуковник Милорад Матић (који је погинуо јуначком смрћу у боју код Кокарце); 3. Пука потпуковник Сима Ценић (сада пензионисан пуковник); 4. Пука пуковник Велимир Требињац.

После пораза румунске војске код Тутракана, руска врховна команда је безодвлачно дириговала у Добручу једну коњичку и пешачку дивизију, и југословенску дивизију. Ове трупе су наступале убрзаним маршевима. Командант ове руске армије, генерал Зенчевски (командант корпуса је био генерал Павлов), имао је задаћу да се утврди на тадањој румунско-бугарској граници. Међутим, због пораза Румуна код Силистрије, армија генерала Зенчевског морала је да прими борбу још у наступању. Југословенска дивизија имала је најтежи положај: била је на крајњем десном крилу, и била је изложена жестоким фронталним и, нарочито, због предаје Румуна код Тутракана, бочним нападајима. Међутим, она се храбро и лавовски борила. Нарочито успешна борба била је код Добрича (прва већа борба југословенске дивизије 25. августа). Крвава али успешна борба била је 5. и 6. септембра, код Кокарце. Наша дивизија је добила наређење да заузме село Кокарцу, и она је извршила наређење. Али је победа била скупо плаћена. Наша дивизија, која је била јака око 9000 људи, имала је, за време крвавих борби код Кокарце, око 3600 рањених, и око 500 мртвих. Међу мртвима налазио се и командант 2. Пука потпуковник Милорад Матић. Међу рањенима био је и пуковник Живан Митровић, командант 1. Бригаде, који је рањен од исте гранате која је убила и његовог храброг ађутанта, и смели потпуковник Божин Симић. Пуковник Хацић, за време борби у Добручи, стално је добијао сасвим крива и погрешна наређења, која, наравно, није слушао, јер је делао по сопственој иницијативи. Ипак, он је са успехом дириговао операцијама 1. Југословенске дивизије. Касније, он је постављен за нашег војног изасланика у румунском главном стану – где је био од користи нашој ствари, а за команданта југословенске дивизије наименован је гвоздени генерал Михајло Живковић.

После евакуације Добруце, југословенска дивизија одмарала се у херзонској губернији у Березовки и Натагајловки. У то је абдицирао и цар Николај (13.3.1917), и власт преузео Керјенски. Међутим, тада је дошло до многобројних иступања из добровољачког корпуса (у ствари је била само једна дивизија, јер је 2. Дивизија бројала једва 500 људи). Цео корпус је добио наређење да крене, преко Архангелска за Солунски фронт. Доиста, цео штаб корпуса, 1. бригада 1. дивизије и 2. дивизија кренула је, септембра месеца, из Архангелска за Солун. 2. бригада је кренула истим путем, месец дана касније, за Архангелск. Када је дошла до Вологде и Јарослава, бољшевици су, 7. новембра, преузели власт, и нису дозволили даље кретање према Архангелску. Међутим, касније, бољшевици су дозволили 2. бригади да може да настави пут. Пошто лука у Архангелску преко зиме замрзне, 2. бригада је наставила пут преко Урала и Сибира на Харбин. Одатле, преко Индије и Суецког канала за Солунски фронт.

У Русији је тада остао само наш допунски батаљон, чији је командант био потпуковник Света Маринковић (сада пуковник на дужности у Главном Генералштабу), а његов помоћник мајор Стеван Боди (сада потпуковник и командант новосадског жандармеријског батаљона). У ствари, допунски батаљон је био у Вологди, а штаб батаљона у Одеси. Касније је и цео батаљон био у Одеси, нарочито за време борби између бољшевика, које је предводио пуковник Муравјев, и Украјинаца. Борбе око Одесе, 15., 16. и 17. јануара 1918., биле су жестоке. Бољшевици су бомбардовали Одесу с мора и са сува, и, најзад, после крвавих уличних борби, 17. јануара, заузели је. Наш допунски батаљон који је бројао око 150-180 људи, сачувао је за цело време најскрупулоснију неутралност. Одмах после склопљеног мира у Брест-Литовску, команди допунског батаљона почели су се јављати многи бивши добровољци (заробљеници), који су иступили из добровољачког корпуса, и који су се сада, пошто су Немци и Аустријанци продирали све дубље у Русију, бојали њихове освете. Фебруара месеца допунски батаљон је имао око 1000 људи. После склопљеног мира у Брест-Литовску, Русија је била неутрална, а не савезничка земља. Руси су се све мање пријатељски показивали према нашим трупима; с друге стране, опет, претила је опасност да ће наше трупе бити опкољене од Немаца и Аустријанаца, и да ће им бити онемогућен долазак на Солунски фронт. Због тога је допунски батаљон добио наређење од војног аташеа пуковника Бранислава Лонткијевића (сада већ покојног) да што пре крене за Солунски фронт. Потпуковник Маринковић и мајор Боди затраже од господара Одесе, пуковника Муравјева, превозна средства. Муравјев је одбио условно: да се наше трупе боре против генерала Шчербачева, који је био остао у Румунији и није признавао бољшевице. После дужег преговарања и објашњавања, пуковник (у ствари жандармеријски капетан) Муравјев је најзад пристао да да превозна средства. Допунски батаљон је кренуо на пут подељен у 4 ешалона.

Циљ пута је у ствари била промена стана, јер је Одеса била и сувише угрожена. Требало је стићи у Тамбов или Саратов. Међутим, када је допунски батаљон стигао у Харков, добије наређење од војног изасланика, пуковника Лонткијевића, да одмах маршује у Самару (марта месеца). Ту је било око 3000 ослобођених заробљеника Мађара који су се, међутим, сасвим мирно понашали према нашим добровољцима. Касније, опет, стигне наређење да се батаљон упуту у Чељабинск. Дуж целог пута јављали су се све нови и нови добровољци, тако да је батаљон, врло брзо, бројао око 3200 људи (и око 200 официра). На путу су сретали ешалоне чехословачких легија, које су стојале под командом генерала Гајде (који је био наш војни лекар. Он је, у ствари, пре, био активан артилеријски официр у Аустрији, али је, касније, испунио и свршио медицински факултет. Сада је командант 12. Пешачке дивизије у Кошицама).

Чехословачке легије су бројале око 60000 људи, а биле су распоређене дуж сибирске пруге, од Владивостока до Пензе, и налазиле су се на путу за западни фронт. (Скоро исти пут којим је ишла и 2. Бригада 1. Југословенске дивизије).

У то је дошла и дозвола од Троцкога, који је био министар војни, да наше трупе смеју ићи, преко Урала, ка Вологди, ради пребацивања код Мурмана или код Архангелска. Пошто је Урал велики нагиб, од досадања 4 ешалона образовано је 8 ешалона. Сваком ешалону био је додељен један бољшевички комесар. Троцки је био према нашим добровољцима, мора се признати, веома предусретљив. Чак је издао наређење да се нашим трупама има давати бесплатна храна.

Неколико наших ешалона, који су бројно били јаки око 1500 људи, добро наоружани и добро дисциплиновани, стигли су у Екатеринбург, где је тада био заробљен руски ексар Николај са целом својом породицом, онда када је у Екатеринбург било свега 150 бољшевика који су чували царску породицу. Наши добровољци су били у Екатеринбург читава два дана и две ноћи. Бољшевици су их се бојали, и сакривали се. Било је и официра и војника који су се бавили мишљу да спасу цара, да га предаду Чехословацима, који би га пребацили у Сибир који је био цару веран и одан, и где би вероватно, планула контрареволуција, на челу са царем Николајем. Није невероватно да би та револуција, потпомогнута од Савезника, и руских контрареволуционарних трупа, била крунисана успехом, јер се бољшевици нису ни приближно још утврдили на власти. Сви су изгледи били да би та контрареволуција успела. Догађаји у Русији се сасвим другаче развијали, и вероватно је да гробари и злотвори Русије не би данас мучили и довели велику матушку на руб пропасти! Русија би била велика, слободна, демократска држава.

Допунски батаљон је боравио у Екатеринбург, и док су неки официри премишљали како ће спаси цара Николаја и његову породицу, стигла су у Екатеринбург два наша официра, потпуковник Војин Максимовић и мајор Жарко Мићић, који су донели цару Николају 50.000 рубаља у злату, али и настрожије наређење нашег војног изасланика, пуковника Лонткијевића, да се наши не смеју апсолутно мешати у руске унутрашње ствари. Др Мирослав Спалајковић, наш посланик у Русији, у више махова је понављао енергично: ни у којем случају не мешати се у руске унутрашње ствари.

Наређење је било наређење, и наши војници и официри су га морали да слушају. Они су одустали од намере да спасу руску царску породицу и руског цара, али су хтели да спасу и поведу са собом принцезу Јелену, која је, такође, заједно са својим супругом, била интернирана у Екатеринбург. Командант батаљона, потпуковник Маринковић (брат др Воје и Паје Маринковића) отишао је принцези Јелени, и молио је да пође са његовим батаљоном у Домовину. Међутим, принцеза Јелена је одбила да пође због мужа. Потпуковник Маринковић је одговорио да ће мужа такође повести. Принцеза Јелена је и ово одбила, рекавши да мора да остане и због девера, и због цара, а највише због своје деце, која су онда била у Петрограду. Када је видео каква га судбина чека, кнез Иван Константиновић је, заједно са својом браћом, утекао у један манастир, и ту се сакривао као калуђер. Међутим, бољшевици су га препознали и стрељали.

Принцези Јелени су дозволили да се може, заједно са својом децом, вратити у Отаџбину.

Од наших добровољаца нико није био у посети код царске породице ни код цара Николаја. Кућа у којој је руска царска породица била затворена, била је ограђена једном високом преградом, тако да се ништа није видело шта се у кући догађа.

За време док су наши добровољци били у Екатеринбургу, једна Францускиња, мадам Лоран, једна смела дама, успела је да продре до цара. Цар Николај је био веома радостан што је баш једна Францускиња била та која је имала толико смелости да дође до њега. Међутим, болшевици су њу, кад су сазнали да је била код цара, одмах затворили, и тек касније пустили.

Пошто су провели два дана у Екатеринбургу, наши добровољци су, у другој половини априла, наставили пут за Вологду, преко Вјатке и Перме, не ослободивши руску царску породицу из ропства. То дело имало би за последицу догађаје од епохалне важности.

Када су приспели у Вологду, били су свечано дочекани од страних амбасадора који су побегли из Петрограда. Нарочито их је примио француски амбасадор Нулан, који је изразио своје велико задовољство што, у општем хаосу и дебаклу, види тако добро организоване југословенске одреде.

На даљем путовању, нашим добровољцима се прикључио принц Арсен. Тек тада је потпуковник Маринковић добио наређење да образује један батаљон који би имао да обезбеди маршовање наших добровољаца од болшевичких нападаја. Командант тога батаљона био је храбри мајор Стеван Боди, који је веома успешно извршио поверену задаћу.

Маја месеца 1918, наши добровољци су стигли на Мурман. Ту се наше трупе бориле прво под француском командом, а касније под енглеском. Један део наших добровољаца, заједно са нешто избеглица из Румуније, отишао је за Солун. Остали део добровољаца остао је на Мурману још те зиме, 1918-19., и тек 1919. у пролеће кренуо за већ ослобођену Отаџбину.

Добровољци су били изванредно дисциплиновани, морал је био изврстан, само је чежња за отаџбином и домом била огромна.

После лутања, страдања и патњи, они су дошли у њу када је већ била ослобођена и уједињена.⁴

Summary: From the beginning of the First World War, Serbian masses of war prisoners in the Russia were willing to put their military skills and activism in the service of Serbia and its army at war against the Dual Monarchy, from which the independent Serbian voluntary squad emerged. With the joint Serbian (commanding cadre) and Russian (material means, armament, maintenance) efforts, the Serbian voluntary squad was created, then 1st Serbian voluntary division, and Serbian voluntary corps. The Civil War in Russia created a completely new political situation in which the captive mass lost that status and found themselves in front of the difficult existential, political (ideological) and moral questions. They were subjects of brainwashing by the Bolsheviki, but by their fellow citizens of any ideological orientation as well. A few thousands of the former members of the Voluntary corps of the Serbs, Croats and Slovenes, came out to the historical stage and became the participants of the Civil war in

⁴ Видовдан, Нови Сад, 9.11.1922.

Russia (1918-1921). Fighters with guns in their hands, on the side of revolution or contra-revolution, as well people who accepted Bolshevik ideas and became the members of Russian communist party (Bolsheviks) were mostly recruited from the above mentioned orders. On the other side, a few thousands of the Serbs, Croats and Slovenes appeared. They belonged to those who remained loyal to the national idea, the policy of Serbia, Yugoslav board in London, i.e. to the unification of the Serbs, Croats and Slovenes in one country, thus, loyal to the old Russia, embodied in Admiral Kolcak. The Bolshevik agitators – internationalists besieged their fellow citizens, wherever they had been, winning them over to joining the Red Army, for the Soviet authorities, the same as the Serbian, Yugoslav nationalists acted, since they also had formed their military units and political organizations of anti-Bolshevik orientation.